



## MOTERIS ARCHITEKTĖ: PROFESINIO IŠSILAVINIMO IR VEIKLOS RAIDA

Violeta LAKŠTAUSKIENĖ

*Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Vilnius, Lietuva*

*El. paštas violeta.lakstauskiene@vgtu.lt*

**Santrauka.** Analizuojama moterų dalyvavimo ir veiklos architektūroje raida Lietuvoje. Minimi analogiški aptariamojo laikotarpio procesai JAV ir Europoje. Apžvelgiama žymesnių architektų kūrybinė veikla ir laimėjimai. Moterų pasireiškimo architektūroje istorinės raidos analizės tikslas – pristatyti pirmąsias JAV, Europos ir Lietuvos architektes, moterų architektūros srityje išsilavinimo, praktinės veiklos ir profesinio pripažinimo raidą.

**Reikšminiai žodžiai:** moteris architektūroje, architektūros profesija, architekto išsilavinimas, moters vaidmuo visuomenėje.

### Įvadas

Architektūrine veikla moterys užsiima istoriškai trumpą laikotarpį. Šiais laikais daugumoje pasaulio universitetų daugiau nei pusę architektūros specialybę įgijusių absolventų – moterys, tačiau tik mažuma jų atestuotos architektės ir dar mažiau yra įsteigusios savo individualias įmones ar dirba bendraturčio pagrindais. Nors moterys pasaulyje projektuoja jau daugiau nei šimtmetį, tik pastaraisiais dešimtmečiais apie jų veiklos rezultatus architektūroje sužinome iš profesinės literatūros. Pirmosios apibendrinamojo pobūdžio publikacijos nagrinėjama tema išleistos XX a. 8-ame dešimtmetyje – tai C. Doris knyga „From Tipi to Skyscraper: a history of women in architecture“ (Doris 1973) ir G. Wright esė „On the Fringe of the Profession“ prof. B. S. Kostof knygoje „The Architect: Chapters in the History of the Profession“ (Kostof 1977). Jose nagrinėjami socialiniai aspektai, turėję įtakos moterims architektūros srityje atsirasti ir moterų indėlis į JAV architektūrinį palikimą. S. Torre knygoje „Women in American architecture: a historic and contemporary perspective“ pateikiamas moterų vaidmens ir pasiekimų Amerikos architektūros istorijoje tyrimas, apžvelgiami išskirtinių moterų architektų karjeros etapai (Torre 1977). A. Adamso bei P. Tancredo knygoje „Designing Women: Gender and the Architectural Profession“ aprašoma architektų patirtis XX amžiuje (Adams, Tancred 2000). Vakarų Anglijos universiteto architektai S. Manley, A. de Graft-Johnsonas ir C. Greedas 2003 m. Karališkojo Didžiosios Britanijos architektų instituto (angl. *Royal Institute of British Architects*) užsakymu

tyrinėjo moterų architektų veiklos sąlygas ir ypatumus (Graft-Johnson *et al.* 2005). Moterų architektūroje klausimas profesinėje ir mokslinėje literatūroje nagrinėjamas kaip atskira architektūros istorijos ir teorijos tema.

JAV ir Europos šalyse jau nuo XIX a. pradžios moterų architektūroje diskursas tyrinėjamas įvairiais aspektais. Moterų architektūrinės kūrybos aspektas Lietuvos architektūrologijoje kompleksiskai nėra nagrinėtas. Profesinio lavinimo tematika apibendrinta architektūros dėstymo Lietuvoje istorijoje (Abramauskas 1997), plačiau nagrinėtos architektūros studijos Vilniaus universitete (Butvilaitė 2009) ir universitetinės architektūros studijos apskritai Lietuvoje (Universitetinės... 2010), tačiau čia architektūrą studijavusių moterų tema kaip atskira tyrimo tema nebuvo plėtojama. Mokslinėje literatūroje apžvelgta tik pavienių architektų – E. N. Bučiūtės (Riaubienė 1999; Ruseckaitė, Markejevaitė 2014), B. Palukaitytės-Kasperavičienės (Lakštauskienė 2014), T. Šešelgienės (Deveikienė 2014) kūrybinė veikla. Svarbu pabrėžti, kad nėra veikalų, nagrinėjančių moterų, pasižymėjusių architektūroje, problematiką, konceptualiai apibendrinančių moterų profesinę veiklą ir kūrybinį indėlį į architektūrą Lietuvoje.

Straipsnio tikslas – apibendrinus moterų padėties visuomenėje ir išsilavinimo kitimą nuo antikos iki šių dienų, nustatyti moterų kvalifikacijos įgijimo, praktinės veiklos ir profesinio pripažinimo architektūroje raidą. Lietuvos moterų vieta architektūroje atskleidžiama lyginant su JAV ir Europos šalių patirtimi.

## Moterų lygių teisių siekio ištakos

### *Moters padėtis ir lygiateisiškumo siekio tendencijos nuo antikos iki šių dienų*

Senovės Graikijos filosofijoje galima įžvelgti daugelį šiuolaikinių lyčių skirtumų bei tarpusavio ryšių sampratos ištakų. Filosofas Platonas<sup>1</sup> ir jo mokinys Aristotelis<sup>2</sup>, būdami skirtingų filosofinių įsitikinimų, nubrėžė ribas, nurodančias moters padėtį šeimoje, visuomeniniame gyvenime ir politikoje. Platono įsitikinimu, visiems žmonėms – ir vyrams, ir moterims – turi būti suteikta galimybė įrodyti tinkamumą būti valstybės nariais. Jis skatino lavinti visus vaikus, kad tai būtų užtikrinta. Aristotelio požiūriu, moteris yra netobulas vyras, būtybė, kuri negali egzistuoti savarankiškai. Šioje filosofinėje diskusijoje moters vertinimas skiriasi, tačiau, senovės graikų atstovų nuomone, moters prigimtis – būti paklusnia dukra, seserimi, motina ir žmona. Moters vieta neabejotinai yra prie namų židinio (Vives 2007). Filosofija puikiai atspindi patriarchalinių vertybių dominavimą antikos laikų kultūroje. Švietimas buvo prieinamas tik laisviesiems piliečiams, o moterys žmonijos filosofijos lopšyje nebuvo laikomos piliečiais ir negalėjo užsiimti jokia visuomenine veikla. Atėnuose buvo privačios mokamos berniukų mokyklos, o mergaites mokė tik namie – skaityti, rašyti, muzikos ir namų ruošos. Priešingai Spartoje – ten VI a. buvo sukurta valstybinė švietimo sistema, ir mokytiis privalėjo visi spartiečiai, įskaitant ir mergaites. Moterys nebuvo skatinamos siekti išsilavinimo, tačiau būta ir išimčių – intelektualiais gabumais išsiskyrė graikų poetė Sappo<sup>3</sup>. Ji sukūrė meilės eilėraščių, himnų, epitalamų, epigramų, elegijų. Aleksandrijos filologai dar helenistiniais laikais (IV–II a. pr. Kr.) jos kūrybą įtraukė į devynių lyrikos poetų kanoną greta Alkmano, Alkajo, Anakreonto, Steisichoro, Ibiko, Simonido, Bakchilido ir Pindaro (Smith, Carroll 2000).

Ankstyvaisiais viduramžiais moters padėtis visuomenėje modelis, kurį galima asocijuoti su Aristotelio požiūriu į lytis, daug nepakito, ir toliau išliko reikšmingiausias moters kaip namų šeimininkės vaidmuo. Viduramžių kultūros židiniai buvo valdovų ir aukštų aristokratų rūmai, bajorų dvarai, turtingų miesto gyventojų namai, vyrų ir moterų vienuolynai, katedros, bažnyčios. Švietimas glaudžiai siejamas su krikščionybės sklidimu, nes tuo metu pirmosios

mokyklos buvo steigiamos būtent prie vienuolynų, bažnyčių ir katedrų. XI a. pradėti steigti pirmieji universitetai<sup>4</sup> Europoje. Mokyklose mokėsi bajorų ir miestiečių vaikai, bet tik berniukai. Mergaites ir toliau mokydavo tik namie. Nedaugelis dalis moterų, dažniausiai pasiturinčios, išsilavinimą galėjo įgyti tik vienuolynuose ir vėliau užsiimti tam laikotarpiui būdinga veikla. Moters ryžtą siekti mokslo, padėtis visuomenėje bei loginiais argumentais kovoti už savo tiesą puikiai iliustruoja Joanos istorija. Tai istorija apie šviesią moterį, gyvenusią tamsiais viduramžiais, sugebėjusią pasiekti bažnytinės hierarchijos viršūnę. Negausūs istoriniai šaltiniai rodo ją (Joanne, vadintą ir popiežiumi Jonu VIII) popiežiaus 853–855 metais. Joanos gyvenimo istorija – tai moters siekimas išsivaduoti iš dogmatiškų to meto mąstymo stereotipų ir įrodyti, kad moteris gali prilygti, o šiuo atveju – ir pralenkti vyrus (Woolfolk Cross 2002). Atsirasdavo moterų, kurios, susiklosčiusi ekstremalioms aplinkybėms, rinkosi sunkią, neretai smerkiamą ar net baudžiamą, veiklą, visuomenėje laikomą vyriška. Vienas iš tokių pavyzdžių būtų Jeanne d'Arc likimas. Jauna mergina siekė išvaduoti Prancūziją iš anglų okupacijos, tačiau buvo apkaltinta raganavimu ir nuteista mirties bausme. Praėjus daugiau nei 400 metų ji buvo pripažinta palaimintąja, o iki tol buvo tapusi daugelio menininkų įkvėpėja – įkūnyta Williama Shakespeare'o kūrinio „Henris VI“ pirmoje dalyje, Friedricho Schillerio kūrinyje „Joan of Arc or the Maid of Orleans“, Alexandre'o Dumas novelėje „Jeanne d'Arc“ ir kituose. Buvo moterų, kurios, nepaisant to, kad gyveno vyrų valdomame pasaulyje, turėdamos galimybę rinktis, pasirinko darbą ir sulaukė pripažinimo. Viduramžiais, nėra abejonių, išskirtinė moteris buvo Elžbieta I (angl. *Elizabeth I*). 1558 m. į sostą atėjus 25 metų Elžbietai, Anglija buvo ne tik draskoma religinės nesantaikos, bet ir beveik priėjusi prie bankroto ribos. Protinga bei ryžtinga Elžbieta per 44 karaliavimo metus mokėjo pelnyti visuomenės palankumą ir sugebėjo sukurti tvirtus Britanijos imperijos pamatus.

Renesansui būdingas ryškus mokslo ir meno pakilimas, pasaulietiško tendencijos. Iš nekilingų miestiečių luomo iškilusios veiklios ir sumanios asmenybės sudarė naują buržuazijos klasę. Formavosi nauja pasaulėžiūra – humanizmas, kuri rėmėsi antikos kultūros tradicijomis. Humanizmo kaip intelektualinės jėgos požiūriu, tam tikras išsilavinimas moteriai yra reikalingas tiek, kiek pakaktų tinkamai prižiūrėti namų ūkį ir auklėti vaikus. Išprususių moterų pamažu daugėjo, kilmingos damos noriai globojo menus ir literatūrą; paminėtina Renesanso epochos poetė,

<sup>1</sup> Platonas (422–347 m. pr. m. e.) – graikų filosofas, gyvenęs Atėnuose.

<sup>2</sup> Aristotelis (384–322 m. pr. m. e.) – graikų filosofas, tyrinėtojas, Platono mokinys.

<sup>3</sup> Sappo (VII–VI a. pr. m. e.) – sen. graikų poetė. Gyveno Lesbos. Aristokratė. Buvo emigravusi į Siciliją. Grįžusi atidarė mokyklą, kurioje aukštuomenės mergaites mokė muzikos, šokių, poezijos (Smith, Carroll 2000).

<sup>4</sup> XI a. įkurti pirmieji universitetai: Italijoje Bolonijos universitetas 1086 m., Prancūzijoje Sorbonos universitetas apie 1180 m., Anglijoje Kembridžo ir Oksfordo universitetai.

publicistė, pirmoji moteris, gyvenusi iš kūrybinio darbo – Christine de Pizan. Moteris pagarsėjo 1405 m. socialiniu filosofiniu traktatu „Moterų miestas“ (pranc. „*La Cité des Dames*“). Tai pirmasis moterų būtį aprašantis veikalas prancūzų kultūroje. Autorė jame svarsto moterų gyvenimo problemas, vyrų ir moterų santykį, skelbia moterų teisę į išsilavinimą (Schiebinger 1991). Tik 1673 m. filosofas Francois Poullain de la Barre savo veikale deklaravo, kad protas negali turėti lyties (angl. *the mind has no sex*), teigdamas, kad moterys turi tą pačią teisę į išsilavinimą ir profesinę karjerą (North... 2002).

XVIII a. žmonės, pasisakydami už reikšmingesnę moterų padėtį visuomenėje, reikalavo moterims teisių į mokslą, o ne pilietinių teisių, pavyzdžiui, teisės balsuoti. Švietimo amžiaus rašytojai „moterų klausimu“ dažniausiai palaikydavo tradicinę poziciją: jie matė moteris biologiškai kitokias nei vyrus, todėl manė, kad ir socialiai jos skiriasi nuo vyrų, jų vieta šeimoje, o ne visuomenėje ir politikoje. Vienas iš daugelio Švietimo amžiaus rašytojų Jeanas Jacquesas Rousseau publikavo įtakingiausius darbus moterų vaidmens visuomenėje tema. 1762 m. išleistoje knygoje „Emilis, arba apie auklėjimą“ (pranc. „*Emile, ou de l'Éducation*“) autorius aprašė savąjį idealaus moterų išsilavinimo viziją. J. J. Rousseau pabrėžė, kad moterys turėtų imtis aktyvaus vaidmens šeimoje, žindyti ir auklėti savo vaikus, o ne dalyvauti veikloje už namų ribų. Dauguma vyrų ir moterų sutiko su J. J. Rousseau ir kitų Švietimo amžiaus mąstytojų idėjomis, kad moterims priklauso privataus gyvenimo namuose vaidmuo, ir todėl jos neturėtų dalyvauti sprendžiant viešuosius reikalus. Tradicinis moterų vaidmuo vokiškai buvo apibrėžiamas trijų „K“ formule – vok. *Kinder, Küche, Kirche* (liet. vaikai, virtuvė, bažnyčia). Pagal 1787 m. JAV Konstitucijos suteiktą rinkimų teisę moterys vis dar neturėjo teisės balsuoti kaip ir juodaodžiai bei žmonės, neturintys nuosavybės. Prancūzijos didžiosios revoliucijos metu 1793 m. teisė balsuoti suteikta tik vyrams nuo 21 metų. Moterys demokratinėse šalyse rinkimų teises įgijo tik XX a. pradžioje.

XIX a. moterys, įsitraukę aktyviai dalyvauti įvairiuose socialinių reformų judėjimuose, tapo revoliucinių vertybių simboliu. Daugumą pagrindinių revoliucinių vertybių – laisvę, lygybę, brolybę, Respubliką – simbolizavo moteris, vilkinti romėnų laikų suknelę. Tai lėmė vieną didžiausių paradoksų Prancūzijos revoliucijoje: nors vyrai revoliucionieriai atsisakė suteikti moterims lygias politines teises, jie ėmė vaizduoti moterų atvaizdus visur – ant monetų, vekselių bei firminių blankų. Nors moterys neturėjo teisės balsuoti ar užimti aukštų pareigų (Prancūzijoje iki 1944 m.), jų aktyvumas prasiverždavo per revoliuciją. XIX a. pabaigoje dėl pramonės perversmo prasidėjo ekonominiai

ir socialiniai pokyčiai, ėmė plisti moterų emancipacijos idėjos. Pramonėje atsirado išsilavinusios darbo jėgos poreikis. Tai stimuliuo mokslą ir industriją, šiai buvo reikalingi mokslininkai ir jų asistentai. Dėl minėtųjų priežasčių universitetai tapo atviresni moterims. Šiuo ekonominių ir socialinių permainų laikotarpiu visuomenės nuomonė dėl moterų emancipacijos pasidalijo į dvi priešingas grupes. Konservatyvioji visuomenės dalis buvo priešiška nusiteikusi dėl lygiaverčio vyrų ir moterų išsilavinimo. Jiems pakako riboto moters išsilavinimo lygio, buvo formuojamas neigiamas moterų, siekiančių aukštesnio akademinio išsilavinimo ir karjeros, įvaizdis. Progresyvioji visuomenės dalis palaikė moterų emancipacijos idėjas, prisidėjo steigiant mergaičių gimnazijas, propagavo ir rūpinosi moterų atėjimu į universitetus. Nepaisant šio palaikymo, moterų, pasirinkusių mokslininkės karjerą, skaičius, palyginti su vyrų, visada buvo nedidelis. Moterų, derinančių mokslinę karjerą su šeimyniniu gyvenimu, buvo dar mažiau. Nuo XIX a. antros pusės pramoninių revoliucijų prasidėjo moters kilimo profesinėje srityje, t. y. karjeros, procesas (De Beauvo 1996). 1849 m. anglė Elizabeth Blackwell buvo pirmoji pasaulyje moteris, įgijusi gydytojo diplomą. 1870 m. amerikietė A. Kepley – pirmoji moteris, įgijusi teisininkės diplomą. 1890 m. J. Lanvin buvo pirmoji moteris dizainerė, įkūrusi skrybėlių dirbtuvę. Pasaulinės šlovės ji sulaukė XX a. viduryje – pasaulyje pripažinta aukštosios mados dizainerė (Polan, Tredre 2009).

XIX ir XX a. pagrindinis moterų teisių šalininkų reikalavimas buvo suteikti vienodas galimybes stoti į švietimo įstaigas. XX a. pradžioje, prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, moterims teko dirbti iki tol vyrų dirbtus darbus: ligoninėse, fabrikuose, bankuose, kontorose ir kitur. XXI a. pradžioje Europoje prasidėję socialiniai ir demografiniai pokyčiai, kaip antai: mažas gimstamumas, dažnos skyrybos, moterų įsiliejimas į darbo rinką, – byloja ne tik apie struktūrinius visuomenės pokyčius, bet ir apie moterų emancipaciją bei kultūrinę moteriškosios tapatybės raišką.

#### *Moters socialinio vaidmens ir požiūrio į moters švietimą pokyčiai Lietuvoje*

Iki XX a. pavienis individas negalėjo egzistuoti be visuomeninės grupės ar šeimos palaikymo, ypač – moteris. Egzistavo tradicinis požiūris apie silpnesnę moters prigimtį ir moteriai būtiną vyro, tėvo globą. Tai pagal asmeninius ir visuomeninius poreikius siaurino moters būties modelį. Būvimą visuomenėje ribojo išankstinės nuostatos, visuomenė kontroliavo papročius, moralę ir elgesio modelius, jų kūrimo procese moteris nedalyvavo. Visuomenės nuostatos reglamentavo moters elgesį ne tik

visuomenėje bet ir šeimoje, moteriai buvo priskiriama namų ūkio priežiūra, vaikų auklėjimas, rūpinimasis vyro geroje (Sarcevičienė 2000). Lietuvoje tradicinė moteris turi aukotis ne tik vaikams, vyrui, bet ir tėvynei, bažnyčiai. Šis tradicinis modelis aprašomas ir lietuvių literatūroje (pvz., R. Granausko „Gyvenimas po klevu“ (2009), P. Cvirkos „Žemė maitintoja“ (2009).

Lietuvoje švietimo tradicijos turėjo galias šaknis. Pirmoji mokykla įsteigta 1387 m. prie Vilniaus katedros. Vėliau, 1570 m., buvo įkurta pirmoji vidurinė mokykla – Jėzuitų kolegija, 1579 m. ji perorganizuota į akademiją (universitetą). Lietuvos Statuto trečiojoje redakcijoje, datuojamoje 1588 m., jau buvo rašoma apie septynerių metų berniukų leidimą į mokyklas, o mergaičių išsilavinimu susirūpinta tik uždarius Jėzuitų ordiną ir 1773 m. įsteigus Tautinės Edukacijos komisiją. Ši perėmė mokyklas į savo rankas. Iki Edukacinės komisijos reformų moterų edukacija buvo vien tik jų šeimų žinioje. Nuo tada, siekiant visuotino liaudies švietimo, buvo priimami visų luomų berniukai ir mergaitės. Mergaitėms mokytis ir auklėti prie mokyklų buvo steigiami bendrabučiai (pensionatai). Aukštieji mokslai buvo einami užsienyje. 1579 m. Vilniuje įsteigta jėzuitų akademija vyrams (Lietuva 1990). Lietuvos akademinį išsilavinimą galėjo įgyti tik užsienyje, tėvams ir giminėms pritarus, ir tik ištekėjusios. Moterims kelias į mokslą buvo sunkus, o profesijų pasirinkimo galimybės labai ribotos.

Istoriografijoje XVIII amžius vadinamas moterų amžiumi ne tik dėl to, kad pačios moterys pradėjo aktyviau reikštis įvairiose gyvenimo sferose, bet ir dėl to, kad amžininkai pradėjo diskusijas apie moterų vietą ir tikslus „vyriškame“ pasaulyje. Šios Apšvietos epochos diskusijos, prasidėjusios Prancūzijoje, pasiekė ir Lietuvą. Moterų aktyvumą lėmė ne tik Apšvietos epochoje kilusios diskusijos dėl moterų padėties visuomenėje, jis priklausė ir nuo naujų kultūrinių bei geopolitinių aplinkybių. Moterų emancipaciją lengvino valstybės mokymo sistema, apimanti visus luomus. Ji susiformavo XVIII a. pabaigoje – XIX a. I pusėje Vakarų valstybėse ir nuo XVIII a. pab. iki XIX a. II pusės Rusijoje. Didžiojoje Lietuvoje griežtas moterų išsilavinimo ribojimas, kuris atitiko moterų luomo nuostatas, iš esmės truko iki XIX a. pabaigos. Kaip ir europietės pasiturinčių ir kilmingų šeimų moterys savo žinias galėjo gilinti laisvalaikiu. Tačiau pasireikšti ir pasidalyti savo žiniomis galėjo tik uždurai – šeimoje ir tarp artimųjų.

Lietuvių tautos istorijoje būta daug moterų, kurios tautiniame panteone galėtų stoti greta vyrų. Pirmoji moteris rašytoja iš Lietuvos, kūrusi prancūzų kalba, buvo Sofija Tyzenhauzaitė-Šuazel-Gufjė. Puikų išsilavinimą turėjo

Emilija Pliaterytė, kovojusi 1831 m. sukilime, kitaip dar vadinama lietuvių Jeanne d'Arc. Žymios XIX a. II pusės Lietuvos visuomenės veikėjos – Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, Julija Žemaitė ir kitos – daug prisidėjo puoselėjant lietuviškąją kultūrą. Lietuvos vyrai ėmė vertinti moterį kaip asmenybę. Pirmoji sąlyga ieškant moters, tinkančios į žmonas, tapo jos išsilavinimas. XIX a. pab. kilus Lietuvoje tautiniam judėjimui jo lyderiai varpininkai vieni pirmųjų keitė tradicinį požiūrį į moteris – viešajame diskurse ėmė pabrėžti moterų švietimo būtinumą, kad jos galėtų dalyvauti tautiniame judėjime (Jurėnienė 2006). XX a. pradžioje katalikiškojo moterų judėjimo siekis buvo gerinti moterų švietimą ir profesinį mokymą. Priešingai nei liberalai, jos nereikalavo lygių teisių, dėjo pastangas tik kad jos būtų platesnės (Karčiauskaitė 2007). Moterys ir pačios siekė mokslo – apie Lietuvos moterų raštingumą liudija 1897 m. surašymo duomenys. Jais remiantis, Kauno gubernijos moterys buvo raštingesnės už vyrus: atitinkamai 54,9 % moterų ir 51,9 % vyrų (Jurėnienė 2006). 1920 m. Kaune įsteigti aukštesnieji kursai, 1922 m. – Kauno universitetas. Lietuvos pasinaudojo aukštojo mokslo teikiamomis galimybėmis, siekė būti naudingos savo kraštui. Nepriklausomybės metais pasižymėjo nemažai mokytojų, poečių, rašytojų, menininkių, žurnalistų, visuomenės veikėjų, išsilavinimą įgijusių užsienyje: Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Felicija Povickaitė-Bortkevičienė, Emilija Jasmantaitė-Vileišienė ir kt.

Pilietinių ir politinių teisių raidai Lietuvoje įtakos turėjo Europoje plėtęsis feministinis sąjūdis, moterų siekis turėti lygias su vyrais rinkimų teises. 1905 m. rugsėjo mėn. Vilniuje buvo įkurta Lietuvos moterų organizacija. 1907 m. spalio 6–7 d. Kaune vyko pirmasis moterų suvažiavimas, kuriame svarstytos aktualios moterų problemos, jų lygybės su vyrais klausimai. 1928 m. įkurta Lietuvos moterų taryba, kurios tikslas buvo koordinuoti moterų sąjūdį (Birmontienė 2006). Tuometinis moterų socialinis elgesys radikaliai skyrėsi nuo tradicinio XVII–XIX a. pirmosios pusės moterų įvaizdžio. Susiformavo naujas moters tipas – išsilavinusi, aktyviai visuomeniniame gyvenime dalyvaujanti kartu su žymiaisiais to meto visuomenės veikėjais. Pasak Sonatos Staniulienės ir Laimos Sandu, nagrinėjusių moterų profesinės karjeros raidos veiksnius Lietuvoje, vienas svarbiausių XX–XXI a. visuomenės raidos bruožų yra moters socialinio vaidmens pokytis. Jos aktyviai ėmė dalyvauti švietime, politikoje ir kitose visuomeninėse srityse. Nyksta stereotipai apie svarbų moters vaidmenį šeimoje ir ne itin svarbų versle ir kitoje visuomeninėje veikloje (Staniulienė, Sandu 2013).

## Moterų architektų profesinės kvalifikacijos įgijimo raida

### *Moterų aktyvumas siekiant architektūrinio išsilavinimo JAV ir Europoje*

Moterų profesinį pasirinkimą tradiciškai „vyriškose“ veiklos srityse riboja profesiniai lyčių stereotipai. Būsimos profesijos pasirinkimą visais laikais lėmė socialinė aplinka bei ekonominiai ir kultūriniai veiksniai. Moterų įsitraukimas į architektūrą, vieną iš tradiciškai „vyriškų“ veiklos sričių, yra palyginti naujas reiškinys, prasidėjęs ėmus suvokti dabartinės architektų profesijos prasmę XIX a. pradžioje. Moterų, siekiančių architektūrinio išsilavinimo, skaičius nuolat didėja.

Pirmąją moterimi architekto, istoriko Jono Milerio (angl. *John Millar*) teigimu, galima vadinti XVII a. gyvenusią ir dirbusią ledi Elizabetą Vilbraham (angl. *Elizabeth Wilbraham*, 1632–1705). Istorikas įrodinėja, kad ji dalyvavo projektuojant ir atstatant per didįjį Londono gaisrą 1666 m. sudegusias bažnyčias (Millar 2010).

JAV nuo 1871 m. pirmieji priėmę moteris į architektūros studijas buvo Iliojaus, Kornelio ir Syrakūzų universitetai. Pirmoji architektės išsilavinimą įgijusi moteris JAV – Mari L. Peidž (angl. *Mary L. Page*) 1873 m. 1910 m. pusė JAV universitetų vis dar nepriiminėjo moterų studijuoti architektūros specialybės.

Julija Morgan (angl. *Julia Morgan*, 1872–1957) yra pirmoji moteris baigusi Kalifornijos universiteto Berklyje inžinerijos studijas ir pirmoji baigusi garsiąją Paryžiaus menų mokyklą (1901 m.)<sup>5</sup>. Ši architektė yra daugiau negu 700 pastatų autorė. Vienas žymiausių jos darbų – ant uolėto pietų Kalifornijos kranto suprojektuoti vadinamieji William Randolph Hearst rūmai (Kostof 1977).

Vokietijoje konservatyvus požiūris į išsilavinimą ir lyčių lygybės klausimą neskatinio moterų siekti aukštesnio išsilavinimo, kuris vėliau lėmė moters vokietės įsiliejimą į architektų gretas. 1902 m. moterų darbo užimtumo atskaitoje buvo deklaruojamas moterų architektų trukūmas ir ribotos moterų galimybės studijuoti. 1909 m. jau visoje Vokietijoje moterys studijavo technikos institutuose. Tais pačiais metais Margarita Pik (vok. *Margarete Pick*) parengė 35 profesijų sąrašą vidurinės klasės moterims, į kurį įtraukė ir architektūrą (Stratigakos 2013).

<sup>5</sup> Paryžiaus menų mokykla (pranc. *Académie des Beaux-Arts*). Jos ištakos siekia 1648 m., įsteigta 1793 m., sujungus Karališkąją architektūros akademiją (pranc. *Académie Royale d'Architecture*) bei Karališkąją tapybos ir skulptūros akademiją (pranc. *Académie Royale de Peinture et de Sculpture*). Tikslas – ugdyti gambiausius architektūros, piešimo, tapybos, skulptūros ir graviravimo studentus (Clarke 2010).

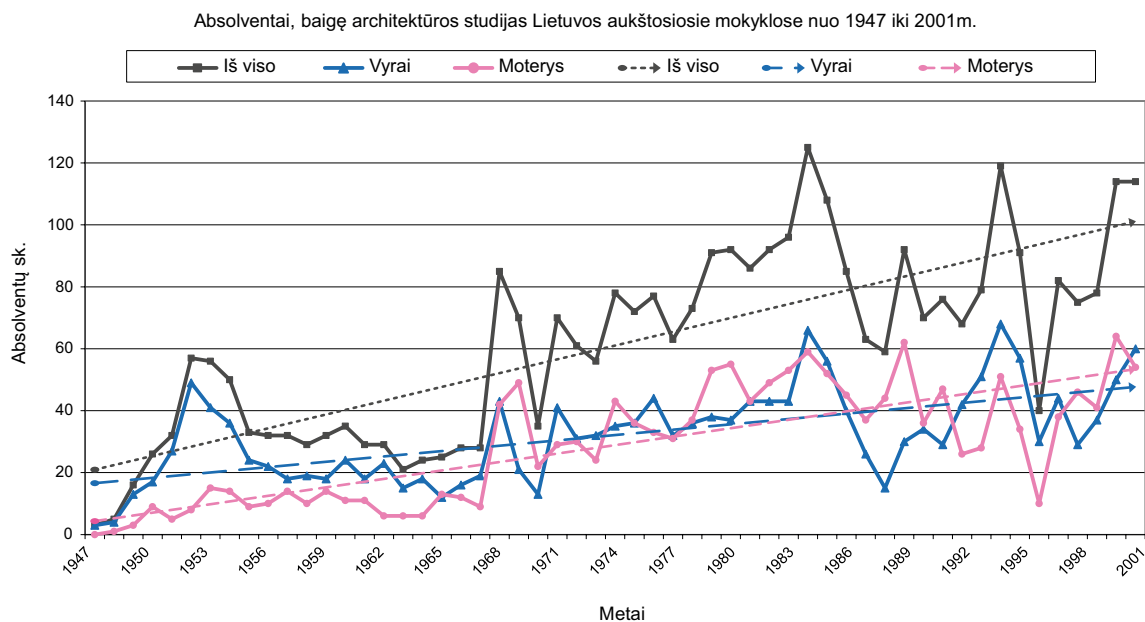
### *Moterys tarp architektūrinio išsilavinimo įgijusiųjų Lietuvoje*

Pirmieji architektai Lietuvoje savo profesinę veiklą pradėjo XIV a. Tai buvo užsieniečiai, kurių dauguma profesinę kvalifikaciją buvo įgiję Italijoje, Nyderlanduose ir Vokietijoje. Architektūra kaip bendrojo lavinimo dalykas mūsų šalyje imtas dėstyti XVI a. pab. Vilniaus universitete. Pagrindines architektūros žinias įsisavinti buvo rekomenduojama apsišvietusiai to meto bajorijos visuomenei. Nuo maždaug 1793 m. universitete veikė įkurta Architektūros katedra. Iki universiteto uždarymo 1832 m. ji parengė apie 100 kvalifikuotų architektų (Butvilaitė 2009). Nėra žinių apie tuo laikotarpiu dėsčiusias architektes, minimi tik dėstę architektai vyrai. Nors nurodomas apytikslis tų metų studentų skaičius, tačiau duomenų pagal lytis nėra.

1832 m. uždarius Vilniaus universitetą Lietuvoje devyniasdešimčiai metų nutrūko architektūrinio lavinimo tradicija. Architektūros mokyklos kūrimas mūsų šalyje iš naujo pradėtas 1922 m. Kaune. Lietuvos universiteto statute tais metais pirmą kartą paminėta Architektūros katedra. Dėstė užsienio mokyklose profesinę kvalifikaciją įgiję specialistai. Per pirmąjį katedros veiklos dešimtmetį buvo parengti devyni profesionalūs architektai.

Pirmoji architekto profesinę kvalifikaciją įgijusi moteris Lietuvoje – tai 1930 m. architektūros tema diplominį darbą apgynusi S. Mitkovskaitė. Po Antrojo pasaulinio karo iki 1951 m. architektus rengė Kauno universiteto Architektūros fakultetas, iki 1954 metų – Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės bei Vilniaus dailės institutai (vėliau tapo LTSR dailės institutu). Architekto profesinę kvalifikaciją 1951–1971 m. būdavo suteikiama baigusiems studijas Kauno politechnikos institute (toliau – KPI, dabartiniame KTU). Nuo 1950 m. architektų, nuo 1965 m. interjero ir įrenginių, vėliau, nuo 1977 m., landšafto ir nuo 1988 m. architektūros paminklų restauravimo architektų rengimu užsiėmė LTSR dailės institutas (dabartinė VDA). Architektai technikai buvo rengiami Kauno politechnikume, o nuo 1961 m. – Vilniaus statybos technikumė. Inžinieriai architektai nuo 1970 m. buvo rengiami Vilniaus inžineriniame statybos institute (VISI, dabar VGTU) (Universitetinės... 2010). Visose Lietuvos aukštosiose mokyklose nuo 1947 m. iki 2001 m. iš viso parengta 3357 diplomuoti tieji architektai, iš jų 1589 (47 %) moterys (Lietuvos architektai 2002).

Profesijoje, kurioje tradiciškai dominuoja vyrai, Lietuvoje nuo 1947 m. augo moterų, pasirenkančių architektūros specialybę, skaičius. Kai kuriais metais absolventų moterų skaičius viršijo vyrų skaičių (1 pav.).



Pav. 1. Architektūros studijų absolventų Lietuvos aukštosiose mokyklose 1947–2001 m. statistiniai duomenys (sudaryta autorės, pagal „Lietuvos architektai“ (2002))

Fig. 1. Statistics of architecture graduates in Lithuanian higher education institutions in 1947–2001 (compiled by the author according to “Lietuvos architektai” (2002))

### Moteryų architektėjų profesinės karjeros raida JAV ir Europoje

Remiantis Nacionaline Jungtinių valstijų architektūros akreditavimo valdybos 2012 m. ataskaita (NAAB 2013), moterys sudarė 43 % visų studijuojančių architektūrą ir 42 % absolventų. Šie skaičiai su metais didėja. Atkreiptinas dėmesys į atvirkščią lyčių pasiskirstymo santykį siekiant mokslinio laipsnio.

Architektūros daktaro laipsnio siekia net 64 % moterų. Pažymėtina, kad šie rodikliai neatsispindi architektų profesinėje veikloje – 2012 m. moterys reprezentavo tik 17 % visų praktikuojančių atestuotų architektų (AIA 2012).

Didžiojoje Britanijoje, Karališkojo Didžiosios Britanijos architektų instituto<sup>6</sup> (toliau – RIBA) 2012 m. duomenimis, iš stojančiųjų į architektūros specialybę 47 % moterys, 34 % – įgijusių architekturo išsilavinimą (Royal... 2013). Remiantis vakarų Anglijos universiteto architektų S. Manley, A. de Graft-Johnsono ir C. Greedo 2003 m. RIBA užsakymu atliktais tyrimais, didelė dalis moterų, įgijusių architektūros išsilavinimą ir tapusių kvalifikuotomis specialistėmis, praktinėje veikloje nedalyvauja (Graft-Johnson *et al.* 2005).

<sup>6</sup> Karališkasis Didžiosios Britanijos architektų institutas (angl. RIBA – Royal Institute of British Architects) yra viena didžiausių organizacijų, kuri vienija daugumą Didžiosios Britanijos regiono architektų. Nuo 1966 m. šis institutas kasmet renka geriausius projektus tiek Didžiosios Britanijos tiek ir tarptautiniu mastu, taip formuojama sektini architektūros standartai bei aktualiausios nūdienos tendencijos.

Viena iš pirmųjų Oksfordo universitetą baigusių moterų, kalbas ir literatūrą studijavusi Dorothy L. Sayers esė rinkinyje „Are Women Human?“ nagrinėja moterų vaidmens visuomenėje klausimą. Pagrindinė rašytojos mintis yra tai, kad vyrai ir moterys visų pirma yra žmonės, ir iš esmės turėtų būti vertinami kaip panašesni nei skirtingi. Ji pabrėžia ne tiek lyties, kiek žmogiškumo savybių svarbą. Jos nuomone, tiek vyrams, tiek moterims tinkamas darbas ir vaidmuo visuomenėje yra tas, kuriems jie yra tinkami ir kurį geba geriausiai dirbti (Sayers 2005). Kodėl projektavimo darbe reikalinga lyčių įvairovė ir kodėl tai svarbu projektuojant architektūrą? Į šiuos klausimus yra atsakiusi ir jų sąsajas paaikškina profesorė K. H. Anthony savo knygoje „Designing for Diversity: Gender, Race, and Ethnicity in the Architectural Profession“. Profesorė nagrinėja erdvių ir architektūros poveikį žmonėms, pabrėžia, kad mus supanti architektų sukurta aplinka atspindi mūsų kultūrą. Atsižvelgdama į susiklosčiusį lyčių pasiskirstymą profesionaliojoje praktikoje Kathryn H. Anthony dėmesį kreipia į tai, kokia žinia būtų transliuojama, jei ir toliau mūsų aplinką kurtų tik vienalytė žmonių grupė (Anthony 2001).

1869 m. išleista Catherine Beecher ir Harriet Beecher Stowe knyga „Amerikietės moters namai“. Tai buvo pirmoji vizualinė medžiaga, kurioje išsamiai nagrinėti ir išsamiai pateikti nedidelio namo arba kotedžo planavimo sprendimai, kaip svarbų plano aspektą pateikiant virtuvės zoną ir pabrėžiant namo funkcionalumą (Kostof 1977).

Louise Buffalo (buv. *Bethune*) buvo pirmoji moteris architektė JAV (1881 m.), atidariusi savo nuosavą įmonę. Sparčiai auganti įmonė ir naujovių dvasia patraukė kai kurių tuo metu garsiausių architektų, tarp jų – Louiso Sullivano, Franko Lloyd Wrighto ir H. H. Richardsono dėmesį. Architektė projektavo komercinius, pramoninius ir visuomeninius pastatus. Keliuose iš šių pastatų buvo panaudotos naujos plieninio karkaso ir liejamo betono plokščių konstrukcijos. *Lafayette* viešbutis Niujorke, gausiai dekoruotas Prancūziško renesanso stiliumi, buvo laikomas tobulu architektūros kūriniu.

Kaip pirmąsias pasaulyje architektūrinį išsilavinimą įgijusias ir atestuotas praktikuojančias architektes galima pristatyti Julia Morgan ir Marion Mahony Griffin. Julia Morgan – pirmoji licenziją gavusi ir praktinę veiklą 1904 m. pradėjusi architektė, dirbo Kalifornijoje. Amerikos architektų institutas (angl. *AIA – American Institute of Architects*) už ilgalaikį indėlį į architektūros teoriją ir praktiką 2014 m. jai skyrė aukso medalį. Praėjus šimtmečiui nuo apdovanojimų skyrimo pradžios ji yra pirmoji moteris gavusi tokį įvertinimą (AIA 2014). Marion Mahony Griffin buvo pirmoji priimta dirbti pas žymų architektą Franką Lloydą Wrightą. Architektė garsi akvarele parengtais architektūros ir kraštovaizdžio projektų vizualizavimo darbais (Allaback 2008).

Marcia Mead ir Anna Schenck yra vienos iš pirmųjų moterų, baigusių Kolumbijos universitetą (1913 m.) ir pirmosios architektės, įkūrusios bendrą moterims priklausančią architektūros įmonę (1914 m.) (Allaback 2008). Anna Keichline – pirmoji licencijuota architektė Pensilvanijoje, per savo karjerą padariusi nemažą išradimų, žymiausias – 1927 m. patentuota ugniai atspari tuščiavidurė keraminė plyta (orig. *K-brick*). Eleanor Raymond, 1920 m. baigusi Kembridžo architektūros ir kraštovaizdžio mokyklą, 1948 m. suprojektavo pirmą JAV saulės energiją vartojantį namą – *Dover Sun House*. Moterims aktyviai dalyvaujant architektūrinėje veikloje 1985 m. įkurtas Tarptautinis moterų architektėlių archyvas (angl. *International Archive of Women in Architecture – IAWA*). Archyvo tikslas yra rinkti dokumentus apie moterų indėlį į architektūrą (IAWA 2014).

Zaha Hadid, dirbanti Didžiojoje Britanijoje, – pirmoji moteris, kuriai suteikta Pritzkerio premija<sup>7</sup> (2004 m.) – prestižiškiausias pasaulyje apdovanojimas už architektūrą. 2010 ir 2011 m. architektė gavo Stirlingo premiją (angl. *the Stirling Prize*). Jai taip pat suteikta garbinga Amerikos

architektų instituto narystė ir Britanijos imperijos 3-iojo laipsnio ordinas (Forsyth 2013). Antroji Pitzkerio apdovanojimą gavusi architektė yra Kazuyo Sejima (kartu su kolega Ryue Nishizawa) – 2010 metais.

Pastaruoju metu viešojoje erdvėje daug diskutuojama apie vienodo kūrybinio indėlio architektūros srityje pripažinimą nepriklausomai nuo lyties. Kaip pavyzdys yra Denise Scott Brown atvejis Pritzker architektūros apdovanojimuose. Denise Scott Brown ir jos vyras bei bendraautoris Robertas Venturi yra laikomi vienais įtakingiausių XX a. architektų. 1991 m. Robertas Venturi buvo apdovanotas Pritzkerio premija. Vyksta viešos architektų diskusijos, kuriomis siekiama atkreipti dėmesį į bendradarbiavimą, jungtinę architektų veiklą, siekiant pripažinti Denise Scott Brown lygiavertį indėlį. Kalbama apie sąmoningumo didinimą formuojant kultūrą, kad ji apimtų visus žmones, o ne skirtų. Pabrėžiama mintis, jog architektūra turėtų būti egalitarinė<sup>8</sup> profesija (The Pritzker... 2014).

#### *Architektėlių profesinės veiklos raida Lietuvoje*

Nėra duomenų apie moterų architektėlių darbus Lietuvoje iki Antrojo pasaulinio karo. Karo metais kraštas buvo labai nuniokotas. Naujės architektų kartos uždavinys buvo atstatyti miestus, kurti naujų statinių grupes, kompleksus, spręsti senamiesčių regeneravimo ir jų pritaikymo nūdienos sąlygomis problemas, projektuoti naujus gyvenamuosius rajonus. Pokario metais pirmoji moteris, baigusi architektūros studijas, – Marija Matušakaitė (1948 m., tuometiniame Kauno universitete (toliau – KU), vėliau pervardytame KPI).

Viena iš pirmųjų 1950 m. baigusių KU Architektūros fakulteto Urbanistikos katedroje miesto planavimo studijas yra Birutė Palukaitytė Kasperavičienė (Lietuvos architektai 2002). Nors tada architektų veiklos sfera buvo ribota, o dalis jaunųjų architektų ėjo dirbti ne pagal specialybę (Šešelgis 1969), B. Kasperavičienė profesinę karjerą pradėjo iškart, kai tik baigė studijas. Pradėjusi dirbti architektė, vėliau dirbusi vyresniąja architektė, grupės vadove, o nuo 1959 m. – projektų vyriausiąja architektė, B. P. Kasperavičienė per 25 kūrybinio darbo metus parengė daug didelių įvairaus profilio projektų – kolūkių gyvenviečių, miestų, rajonų ir miestų kvartalų, parkų, skverų. 1964 m. sąjunginėje geriausiai pastatytų pastatų apžiūroje-konkurse Raudonosios armijos prospekto 10 kvartalo suplanavimas ir užstatymas buvo pripažintas geriausiu, o projekto autorė B. Kasperavičienė ir grupė statybininkų

<sup>7</sup> Pritzkerio architektūros apdovanojimas (angl. *the Pritzker Architecture Prize*) skiriamas nuo 1970 metų. Sukurtas Nobelio premijos pavyzdžiu, atitenkantis tuo metu projektuojančiam architektui, pasižymėjusiam talentu, vizija ir atsidavimu. Iki šiol per visą 45 metų Pritzker apdovanojimų istoriją skirtas tik dviem architektėms.

<sup>8</sup> egalitarinis (pranc. *égalitaire* < *égalité* – lygybė, išlyginamasis, sulygintinis (Tarptautinių žodžių žodynas 1985).

apdovanoti premija (Kazlauskienė 1969). Žirmūnų, antrojo mikrorajono, projektą būtų galima vadinti brandžiausiu B. P. Kasperavičienės projektu, už jį architektėi ir bendraautoriams 1968 m. paskirta TSRS valstybinė premija (Mačiulis 2006). Urbanistikos srityje pripažinimo sulaukė ir kitos architektės: 1953 m. KPI baigusi inžinierė architektė Gražina Ona Miškinienė, 1983 m. apdovanota TSRS Ministrų Tarybos premija už Kalniečių gyvenamojo rajono projektą ir jo įgyvendinimą; 1955 m. baigusi inžinierė architektė Neringa Dičiuvienė nuo 1971 m. yra architektūros mokslų kandidatė, dabartinių humanitarinių mokslų daktarė (nostrifikuota 1993 m.), paskelbusi 15 mokslo straipsnių ir Vilniaus inžinerinio statybos instituto Urbanistikos katedroje 1972–1987 m. kartu su kitais atlikusi 4 mokslo tyrimuosius darbus; 1957 m. baigusi inžinierė architektė Irena Marija Daujotaitė, kuri specializavosi projektuoti skverus, aikštes ir želdynus, jai 1987 m. suteiktas nusipelnusios architektės vardas; 1959 m. laidos inžinierė architektė Gertrūda Šumskienė, 1984 m. už Šiaulių miesto Vilniaus gatvės pėsčiųjų zonos sukūrimą apdovanota TSRS Ministrų Tarybos premija.

Architektė profesorė, humanitarinių mokslų daktarė Elena Nijolė Bučiūtė Lietuvos architektūros kontekste yra išskirtinė asmenybė – vienintelė profesorės vardą ir mokslų daktarės laipsnį turėjusi projektuojanti architektė. Kūrybinį kelią architektė pradėjo 1953 m. baigusi tuometinį Vilniaus dailės institutą (dabar Vilniaus Dailės Akademija), įgijusi dailininkės architektės išsilavinimą. E. N. Bučiūtė yra apie 50 projektų autorė ir bendraautorė, iš jų daugiausia – Vilniuje. Lietuvoje labiausiai žinoma kaip moteris, 1974 m. suprojektavusi „pastatą-ikoną“ – Operos ir baletų teatrą. Žymesni kiti jos darbai: 1963 m. suprojektuoti Ukmergės, o 1964 m. – Rokiškio gyvenamieji rajonai; 1967 m. – Žemėtvarkos projektavimo instituto rūmai; 1968 m. – Baldų paviljonas-parduotuvi Mindaugo g. (vėliau ir jos renovacija – pritaikymas parduotuvi „Maxima“ – 2000 m.); 1973 m. – Valstybinio plano komiteto pastatas – (dabar Ūkio ministerijos pastatas); 1987 m. – Buitinio aptarnavimo pastatas Naujojoje Vilnioje; 1998 m. – Krašto apsaugos ministerijos Gynybos štabo pastatas. Profesorė savo profesine išmintimi ir architektūrine patirtimi dalijosi ir Vilniaus Gedimino technikos universiteto Architektūros fakultete rengdama būsimus architektus. Architektėi Elenai Nijolei Bučiūtei 1974 m. yra suteiktas nusipelnusio architektės vardas, 1980 m. įteikta valstybinė premija, 1989 m. jį pripažinta liaudies architektė, 2000 m. buvo apdovanota Lietuvos architektų sąjungos Architektūros Riterio kryžiumi (Ruseckaitė, Markejevaitė 2014). Architektūros srityje taip pat įvertintos Vilniaus inžinerinį institutą 1974 m. baigusi architektė Rimantė Gudienė ir 1966 m. KPI baigusi

inžinierė architektė Dalia Augustinaitė – 1988 m. už Kauno Rotušės aikštės ir Vilniaus gatvės rekonstrukciją jos apdovanotos TSRS Ministrų Tarybos premija; 1979 m. baigusi architektė Vidutė Povilauskaitė – už darbą tvarkant Vilniaus pilių teritoriją, restauruojant bei atstatant Vilniaus žemutinės pilies senąjį arsenalą jai įteiktas Lietuvos Respublikos Prezidento padėkos raštas (Lietuvos architektai 2002).

Kraštovaizdžio architektūros srityje išskirtinai reišėkėsi T. Šešelgienė: TSRS liaudies ūkio pasiekimų parodos paviljono „Želdininkystė ir gėlininkystė“ aplinkos tvarkymo konkurse laimėta antroji premija, jos kurtas Kauno Vienybės aikštės su Karo muziejaus sodeliu pertvarkymo projektas (Deveikienė 2014). D. Juchnevičiūtė 1969–1978 m. Birštone suprojektavo „Tulpės“ sanatorijos aplinką, Vytauto parką ir Nemuno krantinę, 1972 m. – Kauno rotušės aikštės rekonstrukciją, 1988 m. – Verkių dvaro parko tvenkinių sistemos regeneraciją, 1989 m. – Vilniaus universiteto botanikos sodą Kairėnuose. Restauravimo srityje pasižymėjo Lietuvos architektė-restauratorė S. Čerškutė – 1957–1964 m. parengė Vilniaus, Klaipėdos, Kauno ir Kėdainių senamiesčių-architektūros paminklų rekonstravimo projektus, o 1964–1983 m. su bendraautoriais – Kauno, Raudonės, Raudondvario pilių, Pažaislio vienuolyno restauravimo projektus.

Algė Regina Grinevičiūtė-Jankevičienė, inžinierė architektė, architektūros istorikė – 2000 m. habilituota humanitarinių mokslų daktarė. Architektė buvo pirmoji architektūros mokslų kandidatė, apgynusi disertaciją Lietuvos institucijoje – KPI (Navickienė 2013). Architektė penkiose autorinėse knygose ir dviejose, parašytose su bendraautoriais, sukaupe ir apibendrino medžiagą apie 265 bažnyčias, 220 varpinių ir 100 koplyčių. Ištirti jų pastatai, muziejuose ir archyvuose išstudijuoti istorijos šaltiniai, duomenys lyginti su kitų šalių medinės sakralinės architektūros tyrimų duomenimis. Už nuopelnus 1970 m. apdovanota LSSR valstybine premija, 1980 m. jai suteiktas LSSR nusipelnusios architektės vardas, 2003 m. – LDK Gedimino ordino Riterio kryžius, 2004 m. įteikta Lietuvos mokslo premija.

Nemažas ir kitų moterų indėlis į Lietuvos architektūrą. Struktūrinės tinklinės kompozicijos principu 1972 m. architektės N. Milčiūnienės suprojektuota irklavimo bazė Trakų pusiasalio pakrantėje. 1976–1981 m. prie Kauno marių ties Pažaisliu pastatytas architektės D. Petkelienės suprojektuotas „Žalgirio“ jachtų klubo kompleksas. Tinklinio struktūralizmo principu 1978 m. architektės L. Gedgaidienės suprojektuota paveikslų galerija Kaune. 1972 m. pradėtas Kopgalio tvirtovės Klaipėdoje restauravimas, pastatytas Jūrų muziejus. 1982 m. lapkritį muziejaus kūrėjams, tarp jų ir L. Šliogerienei, paskirta LTSR valstybinė premija (Minkevičius 1982). Lietuvos nepriklausos-



mybės laikotarpiu, 1999 m., architektės D. Paulauskienės ir E. Miliūno suprojektuotas šiuolaikinis minimalistinės raiškos architektūros objektas – Kotryniečių vienuolynas Kaune. Architektė V. Vyšniauskienė ir kiti 2002 m. suprojektavo sporto centrą Ažuolyne Kaune. Šiuo laikotarpiu tarptautinio dėmesio ir pripažinimo sulaukė architektų V. Vyšniauskienės ir V. Adomavičiaus pagal etnokultūrinių tradicijų įkvėptą koncepciją suprojektuotas vasarnamis prie Kalvių ežero Kaišiadorių r. Jis buvo įtrauktas į 1000 geriausių pasaulio pastatų kolekciją, 2003 m. išleista „Phaidon“ leidyklos Londone (Minkevičius 2004).

1997 m. laikraščio „Statybų pilotas“ įsteigtą „Metų architektų“ (Kauno krašto) premiją, kurios tikslas – propaguoti pažangią architektūrą visuomenėje ir tarp architektų, yra gavusios architektės: Asta Prikockienė (kartu su Gintaru Prikockiu) 2000 m., Laima Tumynienė (kartu su Gintu Vieversiu) 2003 m., Vida Vyšniauskienė (kartu su Viliumi Adomavičiumi) 2004 m., Gražina Janulytė Bernotienė (su studijos komanda) 2007 ir 2014 metais.

Lietuvos architektų sąjunga nuo 2000 m. kas dvejus metus organizuoja renginį „Žvilgsnis į save“. Jo tikslas – apžvelgti naujausias Lietuvos architektūros tendencijas, įvertinti Lietuvos architektų sukurtos architektūros kokybę bei išrinkti geriausius Lietuvoje ir užsienyje architektūros projektus bei realizacijas. Geriausių projektų autoriai apdovanojami tradicinėmis „1/5 metro“ skulptūrėlėmis. Pirmosios tokį įvertinimą yra gavusios 2005 m. J. Petkuvienė, V. Adomonytė, R. Ambrasienė (kartu su A. Umbrasu, D. Malinausku, D. Juškevičiumi) ir I. Masliukienė (kartu su M. Šaliamoru, V. Čekanausku, G. Karaliumi, A. Umbrasu, G. Umbrasu, J. Balkevičiumi).

Lietuvos architektų sąjungos duomenimis, 2014 m. moterys sudaro 42 % iš 1012 atestuotų architektų skaičiaus.

## Išvados

Iki XIX a. pab. vyras buvo laikomas civilizacijos kūrėju, o moteris – namų židinio saugotoja. Švietimas ir mokslas buvo vyrų prerogatyva. XIX a. pab. dėl pramonės perversmo įvyko ekonominių ir socialinių pokyčių, ėmė plisti moterų emancipacijos idėjos. XIX ir XX a. pagrindinis moterų teisių šalininkų reikalavimas buvo suteikti vienodas galimybes stoti į švietimo įstaigas. Moterys visuomeniniame gyvenime ėmė reikštis labiau, siekė išsilavinimo, įsitraukė į naujas profesijas. Lietuvoje pirmoji mokykla įsteigta XIV a., tačiau mergaičių išsilavinimu susirūpinta tik 1773 metais. Nuo tada, siekiant visuotino liaudies švietimo, buvo priimami visų luomų berniukai ir mergaitės. Aukštojo mokslo teikiamas galimybes moterys lietuviškos išnaudojo tik

nuo XIX a. pab. – XX a. pr., pusamžiu vėliau nei Europoje ir JAV, o iki tol lietuviškas akademinį išsilavinimą galėjo įgyti tik užsienyje, tėvams ir giminėms pritariant, ir tik tos, kurios buvo ištekėjusios.

Moterų įsitraukimas į architektūrą, vieną iš tradiciškai „vyriškų“ veiklos sričių, yra palyginti naujas reiškinys, prasidėjęs kartu su dabartinės architektų profesijos prasmės suvokimu XIX a. pradžioje. Nuo tol, kai architektūros išsilavinimą įgijo pirmosios moterys, iki šiol vyksta tolygus šio išsilavinimo siekiančių moterų skaičiaus didėjimas. Pasaulyje pirmieji moteris priėmė į architektūros studijas yra JAV, o nuo XIX a. 9 dešimtmečio palaispniui jas priėmė ir Europos universitetai. Architektūra, kaip bendrojo lavinimo dalykas, mūsų šalyje pradėtas dėstyti XVI a. pab. Vilniaus universitete, tačiau duomenų apie architektūros studijas baigusias moteris Lietuvoje iki Pirmojo pasaulinio karo nėra. Lietuvoje tuometiniame Kauno universitete kaip pirmoji baigiamąjį darbą architektūros tema (1930 m.) parengusi minima S. Mitkovskaitė, o po Antrojo pasaulinio karo, 1948 m., pirmoji moteris, baigusi architektūros studijas – Marija Matušakaitė.

JAV, Europos ir Lietuvos statistiniais duomenimis, moterų, pasirenkančių architektūros studijas skaičius nuo pat šias studijas pasirinkusiųjų pirmos kartos tolygiai didėjo. Pastarąjį dešimtmetį lyčių pasiskirstymo santykis architektūros studijose yra santykinai vienodas, tačiau šie rodikliai neatsispindi architektų profesinėje veikloje. JAV ir Europoje moterys reprezentuoja tik vidutiniškai 20 %, o Lietuvoje – apie 40 % visų praktikuojančių atestuotų architektų. Nūdien moterų architektų indėlis į architektūrą nemažas. Architektų kūriniai yra vertinami prestižiniuose konkursuose premijomis ir kitais apdovanojimais.

## Literatūra

- Abramuskas, S. 1997. *Iš architektūros dėstymo Lietuvoje istorijos*. Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Architektūros fakultetas. Vilnius, 8–10.
- Adams, A.; Tancred, P. 2000. *Designing women: gender and the architectural profession*. University of Toronto Press. 190 p.
- Allaback, S. 2008. *The first American women architects*. University of Illinois Press. 265 p. 34
- Anthony, H. K. 2001. *Designing for diversity: gender, race and ethnicity in the architectural profession*. University of Illinois Press, 11, 14.
- Birmontienė, T. 2006. Moterų teisių raida Lietuvoje: konstitucinis pripažinimas, politinio lygiateisiškumo siekis, *Jurisprudencija: mokslo darbai* 12(90): 34–41. ISSN 1392-6195.
- Butvilaitė, R. 2009. *Architektūros studijos Vilniaus universitete 1773–1832 metais*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 278 p.
- Clarke, M. 2010. *Concise dictionary of Art Terms*. Oxford

- University Press. 85 p.  
<http://dx.doi.org/10.1093/acref/9780199569922.001.0001>
- Cvirka, P. 2009. *Apsakymai ir „Žemė maitintoja“*. Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 384 p.
- De Beauvoir, S. 1996. *Antroji lytis*. Vilnius: Pradai.
- Deveikienė, V. 2014. Teklės Šešelgienės (1925–1982) kūrybos kraštovaizdžio architektūroje aspektai, *Mokslas – Lietuvos ateitis – Science – Future of Lithuania* 6(3): 323–332. Vilnius: Technika. ISSN 2029-2341.
- Doris, C. 1973. *From tipi to skyscraper: a history of women in architecture*. I press. 136 p.
- Forsyth, A. 2013. In Praise of Zaha, *Journal of Architectural Education* 60(2): 63–65.  
<http://dx.doi.org/10.1111/j.1531-314X.2006.00082.x>
- Graft-Johnson, A.; Manley, S.; Greed, C. 2005. Diversity or the lack of it in the architectural profession, *Construction Management and Economics* 23(10): 1035–1043.  
<http://dx.doi.org/10.1080/01446190500394233>
- Granauskas, R. 2009. *Gyvenimas po klevu*. Vilnius: Alma littera. 156 p.
- International Archive of Women in Architecture (IAWA) [interaktyvus] 2014 [žiūrėta 2014 m. gruodžio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://spec.lib.vt.edu/IAWA/>
- Jurėnienė, V. 2006. *Lietuvių moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pirmoje pusėje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 32 p.
- Karčiauskaitė, I. 2007. *Katalikiškoji moterų judėjimo srovė Lietuvoje (1907–1940)*: daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 276 p.
- Kazlauskienė, V. 1969. Baltųjų miestų kūrėja, *Moters kalendorius* 1970: 47–50.
- Kostof, B. S. 1977. *The architect: chapters in the history of the profession*. Oxford University Press. 384 p.
- Lakštauskienė, V. 2014. Birutės Palukaitytės Kasperavičienės, vienos pirmųjų Lietuvos urbanisčių, kūrybinės veiklos palikimas, *Mokslas – Lietuvos ateitis – Science – Future of Lithuania* 6(3): 323–332. Vilnius: Technika. ISSN 2029-2341.
- Lietuva*. 1990. Lietuvių enciklopedija. XV tomas. Antrasis leidimas. Vilnius: Lietuvių enciklopedijos leidykla, p. 744–751.
- Lietuvos architektai*. 2002. Lietuvos architektų sąjunga, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 647 p.
- Mačiulis, A. 2006. Birutė Kasperavičienė (1976), iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, IX tomas (Juocevičius-Khiva). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 535 p.
- Millar, J. 2010. The first women architect [interaktyvus], *Architects Journal* [žiūrėta 2014 m. lapkričio 9 d.]. Prieiga per Internetą: <http://www.architectsjournal.co.uk/the-first-woman-architect/8608009.article>
- Minkevičius, J. 1982. *Lietuvos architektūra*. Vilnius: Mintis, 27–140.
- Minkevičius, J. 2004. Naujoji Lietuvos architektūra Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu (1990–2004), iš *Lietuvos architektūra: pasiekimai ir praradimai mokslinės konferencijos, pranešimų medžiaga*. 2004 m. spalio 7 d., Vilnius, Lietuva. Lietuvos architektų sąjunga, Vilniaus Gedimino technikos universiteto Architektūros fakultetas, Vilniaus dailės akademijos Architektūros katedra, 20–21.
- Navickienė, E. 2013. Doktorantūra VGTU Architektūros fakultete: raida ir kaitos tendencijos Europos kontekste, *Journal of Architecture and Urbanism* 37(4): 281.  
<http://dx.doi.org/10.3846/20297955.2013.859448>
- North American Society for Seventeenth-Century French Literature. 2002. *Classical unities: place, time, action*: Actes Du 32e Congres Annuel de la North American Society for Seventeenth-Century French Literature, Tulane, University, 13–15 Avril 2000. Gunter Narr Verlag, 241–250.
- Polan, B.; Tredre, R. 2009. *The great fashion designers*. Berg: Bloomsbury Academic, 35–38.
- Riaubienė, E. 1999. Elena Nijolė Bučiūtė: architektūra – tai praktinė paskirtis ir meninė prigimtis, *Archiforma* (4): 42–48.
- Royal Institute of British Architects. 2013. *Royal Institute of British Architects: Education Statistics 2012/2013*. RIBA Education Department.
- Ruseckaitė, I.; Markejevaitė, L. 2014. Asmeninis Elenos Nijolės Bučiūtės modernizmas. Modernizmas: tarp nostalgijos ir kritiškumo, *Architektūros leidinių fondas* 91–96.
- Sayers, D. L. 2005. *Are women human?* Literary Collections, 75. William B. Eerdmans Publishing Company. ISBN-10:0802829961
- Sarcevičienė, J. 2000. *Idealusis moters modelis XVI a. II p. – XVII a. I p. proginėje literatūroje LDK*: daktaro disertacija. Lietuvos istorijos institutas, Vytauto Didžiojo universitetas. 2000.
- Schiebinger, L. 1991. *The mind has no sex? Women in the origin of modern science*. Harvard University Press. 144 p.
- Smith, H. L.; Carroll, B. A. 2000. *Women's political & social thought: an anthology*. Indiana University Press, 8–9.
- Staniulienė, S.; Sandu, L. 2013. Moterų profesinės karjeros raidos veiksniai Lietuvoje, *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development* 35(2): 285–292. ISSN 1822-6760 / eISSN 2345-0355.
- Stratigakos, D. 2013. Architects in skirts: the public image of women architects in Wilhelmine Germany, *Journal of Architectural Education* 55(2): 90–100.  
<http://dx.doi.org/10.1162/104648801753199518>
- Šešelgis, K. 1969. Ruoškime daugiau architektų, *Statyba ir architektūra* 2(119): 10–11.
- Tarptautinių žodžių žodynas*. 1985. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija. 126 p.
- The American Institute of Architects (AIA). 2012. *The Business of Architecture: 2012 AIA Survey Report on Firm Characteristics* [interaktyvus]. The American Institute of Architects [žiūrėta 2014 lapkričio 11 d.]. Prieiga per internetą: [https://www.bsdssoftlink.com/manufacturers/2012\\_AIA\\_firm\\_survey\\_report.pdf](https://www.bsdssoftlink.com/manufacturers/2012_AIA_firm_survey_report.pdf)
- The American Institute of Architects (AIA) [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2014 m. lapkričio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.aia.org/practicing/awards/AIAB101062>
- The National Architectural Accrediting Board (NAAB). 2013. *2012 Report on Accreditation in Architecture Education* [interaktyvus]. National Architectural Accrediting Board, Washington DC [žiūrėta 2014 m. lapkričio 11 d.]. Prieiga per internetą: [www.naab.org/documents/streamfile.aspx?name=2012+Report+on+Accreditation\\_final.pdf&path=Public+Documents%5cAccreditation%5cNAAB+Report+on+Accreditation%5c](http://www.naab.org/documents/streamfile.aspx?name=2012+Report+on+Accreditation_final.pdf&path=Public+Documents%5cAccreditation%5cNAAB+Report+on+Accreditation%5c)

*The Pritzker Architecture Prize Committee: Recognize Denise Scott Brown for her work in Robert Venturi's 1991 Prize* [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2014 m. spalio 2 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.change.org/p/the-pritzker-architecture-prize-committee-recognize-denise-scott-brown-for-her-work-in-robert-venturi-s-1991-prize>

Torre, S. 1977. *Women in American architecture: a historic and contemporary perspective*. A publication and exhibition organized by the Architectural League of New York through its Archive of Women in Architecture. Whitney Library of Design. 224 p.

*Universitetinės architektūros ir statybos inžinerijos studijos Lietuvoje*. 2010. KTU, VGTU. Kaunas: Technologija, 270 p.

Vives, L. J. 2007. *The education of a christian woman: a sixteenth-century manual*. University of Chicago Press, 10–11.

Woolfolk Cross, D. 2002. *Popiežė Joana: romanas*. Iš anglų k. vertė J. Lapienytė. Vilnius: Alma littera. 496 p. ISBN: 9955081724.

## **WOMEN ARCHITECTS: HISTORY OF PROFESSIONAL EDUCATION AND PRACTICE**

**V. Lakštauskienė**

### **Abstract**

The article focuses on the development of activities performed by women architects in Lithuania. For a broader understanding of the object of study, the author also analysed analogous processes that took place in the US and Europe. This paper presents an overview of creative work and achievements of significant female architects. The purpose of this historical analysis of women in architecture is to introduce the first female architects in the US, Europe and Lithuania and to determine formation and development of women in architectural education, professional practice and their recognition.

**Keywords:** women in architecture, architectural profession, education of architect, the role of women in society.